90 éves a marcia su Roma – tudományos konferencia a fasizmusról

A Politikatörténeti Intézet 2012. november 13-án tudományos konferenciát rendezett *90 éves a marcia su Roma* címmel.

A konferencia bevezető referátumát Ormos Mária (DSc) tartotta *Nemzettudat, nacionalizmus, rasszizmus* címmel. A három fogalmat, illetve azok tartalmát nagy történeti íven áttekintő előadását azzal kezdte, hogy nemzetek már akkoriban is voltak, amikor nem, vagy más értelemben használták a „natio" szót. Az valamiképpen az egyneműséget fejezte ki, és benne rejlett, hogy a szóban lévő közösség érdekei azonosak, valamint, hogy olyan nyelvet használnak, amelynek segítségével megértik egymást. Rámutatott, hogy ez az érdekközösség sosem volt „ártatlan". „Kísérte az idegentől való félelem, a bunkósbot, a kard, a pogrom, a gyilkosság." Az ösztönös azonosság (identitás) megélése tudatossá történelmileg vált. Európában a nemzettudat, és a nyomában kifejlődő erőszakos nemzettudat a 19. század végén és a 20. század elején mindegyik nagy politikai eszmeáramlatnál kifejezetten nacionalistává vált, már a szocialista/szociáldemokrata pártok is elfogadták a nemzeti szempontot. A két világháború között a nacionalizmus elöntötte a kontinens nagy részét. 1933-tól kezdve mindent felülmúlt a német nemzetiszocializmus, amely politikai eszközzé tette a gyűlöletet és elvezetett a zsidók, cigányok, szlávok tömeges meggyilkolásához. A második világháború befejezését követően az ordas eszméknek egyelőre nem maradt hely Európában. Ez azonban nem jelentette a nemzeti gondolat és a nemzeti érdek megjelenítésére irányuló szándék általános elhalását. Egy idő után láthatóvá vált az is, hogy nemzeti szempontból még Nyugat-Európában sincsenek teljesen rendben a dolgok. Napjainkban más és más történeti utalásokkal, de a lényeget tekintve hasonló érvrendszerrel dolgozik a kontinensen minden újnáci vagy újfasiszta csoport, és természetesen abban is megegyeznek, hogy tagadják rasszista voltukat és valódi hivatkozási pontjaik eredetét. Az előadó a nagy európai trendek bemutatásával párhuzamosan minden szakasz elemzésénél kitért a magyarországi helyzet jellemzésére is.

Az előadás szerkesztett változatát lásd In: *Grotius* [2012],http://www.grotius.hu/doc/pub/KBDHMV/2012_152_ormos_maria_nemzettudat,%20nacionalizmus,%20rasszizmus.pdf

Andreides Gábor (PhD) *D'Annunzio és Mussolini a korai időkben, mester és tanítvány?* címmel tartott előadásában a két a múlt századi karizmatikus politikus helyét és szerepét vizsgálta az olasz szélsőjobboldalon. Mindkettőjük jellemzőjükként emelte ki, hogy jól érzékelték a század elejétől felgyorsult világ új jelenségeit, a mozgásba jött tömegek nyelvét, a maguk módján megújították az olasz politikát. Új stílusukkal meghökkentették a risorgimento unalomba fúló világának polgárait. Egymáshoz való viszonyuk, kapcsolataik problematikáját elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az nem a korai szakaszban sem írható le a mester és tanítvány viszonnyal.

Az előadás szerkesztett változatát lásd In: *Grotius* [2012],http://www.grotius.hu/doc/pub/WRDNWE/2012_161_andreides_gabor_dannunzio_es_mussolini.pdf

Horváth Jenő (CSc) *A fasizmus forrásvidékéről. Az arditók* címmel az első világhábo-

rú és a fasizmus közötti kapcsolat egy részkérdéséről, a fasizmus forrásvidékének egy részterületéről tartott előadást. Arról, hogy kik is voltak az arditók, és milyen szerepet játszottak a fasizmus korai, Marcia su Roma előtti szakaszában. Arra való tekintettel, hogy a témának nincs magyar nyelvű szakirodalma, és az olasz nyelvű sem konszolidált, a kérdésre lényegében első megközelítés jelleggel kereste a választ, abban bízva, hogy így is hozzájárulhat a fasizmusról kialakult kép kiegészítéséhez.

Az előadás szerkesztett változatát lásd in *Grotius* [2012],http://www.grotius.hu/doc/pub/CNJVDX/2012_168_horvath_jeno_a_fasizmus_forrasvidekerol.pdf

Székely Gábor (DSc) *A Komintern és az olasz fasizmus* címmel tartott előadásának

első részében a Giulio Aquila írói néven publikáló kommunista értelmiségi, a magyar Sas Gyula munkásságát mutatta be, aki 1921-től, vagyis még Mussolini kormányalakítását megelőzően, a szintén magyar Varga Jenő (Eugen Varga) vezette berlini Komintern információs részlegben dolgozott. Sas mellett Willy Münzenberg, a Komintern média főnöke játszott szerepet Komintern a korai fasizmus-elemzéseiben. A fasizmus tematika jelentős súllyal szerepelt már 1920-tól a Komintern vezetői és az olasz baloldali pártvezetők között folyó diskurzusban is, Grigorij Zinovjev és G.M. Serrati szocialista, Clara Zetkin és Amadeo Bordiga kommunista vitájában. A Komintern vezetése, néhány kivétellel (Rákosi Mátyás, ekkor a Komintern titkára), figyelmeztette az olasz baloldalt az összefogás elkerülhetetlenségére – 1924-ig eredmény nélkül. Később, amikor Antonio Gramscit sikerült megnyerni előbb a párt moszkvai képviseletére, majd a párt vezetőjének, változott a helyzet. Az olasz totális diktatúra kiépülésével a Komintern figyelme egyre inkább a többi, mindenekelőtt a német fasiszta mozgalmak felé fordult. A Hitler hatalomra jutása után keletkezett híres, Georgi Dimitrovnak tulajdonított meghatározás elődleges funkciója a legszélesebb antifasiszta összefogás sürgetése volt. A „definició" valójában nem a Komintern VII. kongresszusán keletkezett, hanem 1933-ban Moszkvában, amikor Dimitrov még Hitler börtönében ült – mutatta ki az előadó.

Szabó Tibor (CSc) *Gramsci és az olasz fasizmus* címmel tartotta előadásában azt

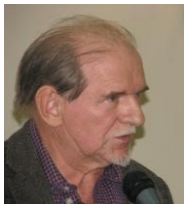

mutatta be, hogy Mussolini és az olasz fasizmus egyik legnagyobb ellenfele és kritikusa miként ítélte meg a születő és egyre jobban megszilárduló fasizmust. Az első világháborúból visszatérő tömegek megszervezését az újonnan alakult Olasz Néppárt és a fasiszta párt is feladatának tekintette, éppúgy, ahogyan az olasz szocialista (és később a kommunista) párt is. Az 1919–1920-as „vörös kétév" alatt éppen a Gramsci vezette ordinovista csoport próbálta mozgósítani a torinói munkásságot és részben a Pó-síkság parasztságát egy új típusú társadalmi-gazdasági szerkezet és társadalmi forma létrehozására. Ez a kísérlet kudarcba fulladt, mert imitálni akarták a szovjetek mintáit. Gramsci ezután arra törekedett, hogy az olasz sajátosságoknak megfelelő mozgalmat az emberek konszenzusának megnyerésével hozza létre. A Marcia su Roma idején Moszkvában, majd Bécsben tartózkodott, de követte az olasz fasizmus erőszakos, kegyetlen hatalomépítési technikáit, amit hevesen elutasított. Mint parlamenti képviselő tért haza és felszólalt (1925) a képviselőházban, ami kiváltotta

Mussolini ellenszenvét. Gramscit hamarosan letartóztatták és 1937-ben, a börtönkörülmények miatt meghalt. Nevezetes Börtönfüzeteiben dolgozta ki a mozgóháború és az állóháború elméletét, amely mintát adott az olasz (és az egész nyugat-európai) baloldalnak egy demokratikus társadalom felépítésére.

(Az előadás szerkesztett változatát lásd In: *Grotius* [2012],http://www.grotius.hu/doc/pub/EDZPPC/2012_157_szabo_tibor_gramsci_fasizmus-ertelmezese.pdf

Pankovits József (CSc) *Az olasz baloldal fasizmus-képe* című referátumának korreferátum kiindulópontja a fasizmus- és Mussolini-kutató Renzo De Felice fasizmus-interpretációkat megkülönböztető tétele volt, amely szerint három „klasszikus" értelmezés született: liberális, radikális és marxista. Ez utóbbi uralta a munkásmozgalom egészének korántsem egységes felfogását a fasizmusról. Az eltérések és viták forrása a szovjet-orosz 1917-hez való viszonyban és annak nyomán az olaszországi forradalmi lehetőségek megítélésében rejlett. Az 1919-es választásokon győztes szocialisták nagy része kivitelezhetetlennek látta a forradalmat, egyidejűleg tehetetlennek bizonyult a válság megoldására vonatkozóan. A jellemző pozíciókat különböző differentia specifikákkal F. Turati, G. M. Serrati, R. Mondolfo, P. Nenni és a fasizmus emblematikus áldozatává váló G. Matteotti képviselte. Fenntartásokkal, de többnyire elismerték 1917 jelentőségét, példáját ugyanakkor nem tartották követhetőnek, ezáltal szembekerültek a kommunistákkal. Akik viszont, miután 1921-ben kicsiny „kominternista" szektaként hasadtak ki a szocialista pártból, a tömegek támogatása nélkül semmire sem mehettek. Közben a fasiszta mozgalom hatékony erőszaktechnikát alkalmazva megerősödött és birtokba vette a politikai hatalmat. Az új helyzetben azután

a fasizmus diktatórikus jellegének egyértelműsödésével a baloldalon és a hozzá közeledő liberális, egyéb polgári demokratikus csoportokban fokozatosan tisztulnak a fasizmusról alkotott nézetek, az antifasiszta harc kérdései. Az előadó összefoglalóan megállapította, hogy – nem figyelmen kívül hagyva az elszánt ellenálló polgári csoportokat – az antifasiszta harc gerincét adó munkásmozgalom, azon belül is a kommunisták pártja az 1930-as évek közepéig a fasizmussal szemben koncepcionálisan a proletárforradalom és a proletárdiktatúra eszméjét vallotta, fasizmusképe eközben egyre pontosabb körvonalat öltött, de az ellene való, a demokratikus értékrend helyreállításáért való harc politikai irányvonalában hiányosságok mutatkoztak. Jelezték ezt a szektás túlélés megnyilvánulásai, a szociáldemokrácia lebecsülése, egy időben azonosítása a fasizmussal és más stratégiai hibák. Az 1935-ös elmozdulás után is a széleskörű antifasiszta összefogás megteremtése nehézségekbe ütközött.

(Az előadás szerkesztett változatát lásd in: *Grotius* [2012],http://www.grotius.hu/doc/pub/HHTJEX/2012_160_pankovits_az_olasz_baloldal_es_a_fasizmus.pdf

Fried Ilona (CSc) *Színház és hatalom Mussolini Olaszországában* című előadásában

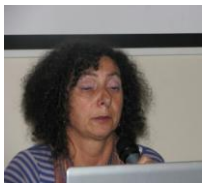

a kultúrpolitika, a fasizmus és az értelmiségiek kapcsolatának néhány elméleti kérdéséből kiindulva áttekintette a totalitárius rendszer fokozatos kiépülésével párhuzamosan a fasizmus kulturális hegemóniára való erősödő törekvéseit, az értelmiségnek, a művészeknek fokozatos integrálását a rendszerbe. Az intézmények fasizálása, a hatalmi manipuláció egyrészről, más részről az értelmiségiek, a művészek törekvései kulturális integritásuk megőrzésére jól szemléltethetőek az irodalmon, a színházon keresztül. Ennek a színházi oldalára, mint a fasizmus kultúrá-

jának emblematikus történetére, rávilágít az Olasz Királyi Akadémia által szervezett 1934-es nemzetközi színházi konferencia. A Convegno Volta szervezésének és lebonyolításának dokumentumain keresztül betekinthetünk a kultúra és a politika kapcsolatába, az olasz színházi szakma belső érdekeire, szakmai preferenciáira, illetve a nemzetközi színházi szakmához való viszonyulásába.

Egry Gábor (PhD) *A magyar és olasz nacionalizmus összehasonlítása* című előadásában a két világháború közötti új nacionalizmus olasz és magyar változatainak összehasonlítására vállalkozott. A fasizmus döntően organikus nemzetfelfogást emelt államideológiává, míg Magyarországon hasonló elképzelések nyertek teret a katolikus megújulási mozgalomtól a kisebbségi társadalometikán át Imrédy Béla és Teleki Pál gondolkodásáig vagy Gömbös Gyula programjáig. Nem a fasizmus megfelelőjét keresték, hanem egy általános európai tendencia kifejeződését. Közös jellemzőjük a közösség felmagasztalása, az egyéni szabadság alárendelése a közösségnek vagy akár tagadása is, antiliberalizmus és az autentikus nemzeti lét keresése. A fasizmus az államból vezeti le a nemzetet, míg a magyar nacionalizmus számára nemzet és állam szimbiózisa eltörölhetetlen, az olasz újnacionalizmus modernista a művészetben, a magyar inkább konzervatív, viszont mindkettő épít a tömegre. Amíg azonban az olasz változatban a magánélet és közélet közti határ felszámolása a tömeg és a rituálék révén történik meg, Magyarországon ezt a mindennapokig lehatoló revíziós propaganda éri el.

Turbucz Dávid (PhD) *Mussolini vezérkultusza* című előadásában – részben összehasonlító jelleggel – Mussolini vezérkultusza főbb jellemzőinek áttekintésére, a fasiszta Olaszország szimbolikus politikája e központi elemének bemutatására törekedett. Miután az első világháború után számos európai államban jelentek meg vezérkultuszok, így – a jelenség alaposabb megismerése érdekében – lényeges megvizsgálni, hogy milyen szempontok szerint hasonlíthatók össze, menynyiben tekinthetők azonosnak és mennyiben különböztek egymástól. A kutatás jelenlegi állása szerint megállapítható, hogy a vezérkultuszok jelensége közös tőről fakadt, ennek azonban az egyes országok politikai rendszerei, történelmi hagyományai, illetőleg társadalmi és kulturális viszonyai terén kimutatható eltérésekből következően különféle megnyilvánulási formái léteztek a két világháború között. Mussolini vezérkultusza, bár önmagában is megérthető, tehát indokoltan hasonlítható össze a kor politikai és katonai vezetőinek kultuszaival.

Az előadás szerkesztett változatát lásd in: *Grotius* [2012],http://www.grotius.hu/doc/pub/RLGBVT/2012_175_turbucz_david_mussolini_vezerkultusza.pdf)

(H.J.)